

VERSLAG

Vergadering:	Raad, nr. 715 (489 ^e openbare) Raad
Datum en tijd:	20 april 2018, 10.15 uur
Plaats:	SER-gebouw te Den Haag
Aanwezig:	Baarsma, Berg, Bergwerff, Berk, Bulten, Busker, Calon, Van Dijk, Elzinga, Geel, De Groot, Gunning, Hoogstraaten, Van Holstein, Van der Horst, Hunnago, Jaarsma, Jong, De Jong, Kamp, De Leeuw, Limmen, Maessen, Meijer, Van der Veen, Van der Veer, Verhulp, Versteeg, Ter Weel, Werff, Weurding, Van Woerkom, Van Wijngaarden
Voorzitter:	Hamer
Secretariaat:	Timmerhuis (Algemeen Secretaris), Koppe, Westenberg, Van der Wijst (secretarissen Commissie Energietransitie en Werkgelegenheid), Rensen (notulist), Van Driel (secretaresse), Voorham (audiovisuele ondersteuning)

1. Opening

De *voorzitter* opent de vergadering en heet de aanwezigen welkom.

Per 1 april jl. is de nieuwe raadsperiode ingegaan. Het presidium geeft hier symbolisch vorm aan door dichterbij de leden te zitten om de afstand te overbruggen.

Er wordt een bijzonder woord van welkom gesproken voor de nieuwe raadsleden. Aan de zijde van de werknemersgeleding is de heer Meijer van de FNV nieuw en is met twintig jaar het jongste raadslid ooit. Sinds 1 april jl. heeft de VCP twee zetels gekregen vanwege de aansluiting van meerdere organisaties en die tweede zetel wordt bemand door de heer Hunnago.

Aan de zijde van de ondernemersgeleding zijn de heer Van Dijk voorzitter van Transport Logistiek Nederland en de heer De Leeuw voorzitter van ABU tot de raad toegetreden. De heer Van der Horst van het CPB is nieuw aan de zijde van de kroonleden.

2. Ingekomen en verzonden stukken, mededelingen (R/2878)

Het overzicht raadsmededelingen en SER-activiteiten (periode 16 maart 2018 – 19 april 2018) geeft geen aanleiding tot vragen of opmerkingen en wordt voor kennisgeving aangenomen.

3. Verslag van de 715^e (489^e openbare) vergadering d.d. 16 maart jl. (R/2880)

Het verslag geeft geen aanleiding tot opmerkingen of wijzigingen en wordt onder dankzegging aan de heer Dirven ongewijzigd vastgesteld.

4. Jaarrekening SER 2017 (R/2879)

De jaarrekening is eerder al door het dagelijks bestuur van de SER geaccordeerd. De jaarrekening ligt nu voor in de Raad ter formele instemming.

De Raad stemt in met de voorliggende jaarrekening SER 2017.

5. Actualiteiten

Er wordt geen gebruik gemaakt van de mogelijkheid om actualiteiten te melden.

6. Vaststelling 'Ontwerpadvies Energietransitie en Werkgelegenheid'

De *voorzitter* licht toe dat dit advies bijzonder te noemen is. Dit advies gaat uiteraard naar het kabinet, maar ook naar kroonlid de heer Nijpels. De heer Nijpels heeft een belangrijke coördinerende taak bij de totstandkoming van het klimaatakkoord. Spreekster stuurt het ook een beetje aan zichzelf omdat de SER met onder andere een aantal raadsleden gaat werken aan de Taakgroep Arbeidsmarkt en Scholing ten behoeve van het klimaatakkoord. Daar is dit advies belangrijke input voor evenals voor alle sectortafels van het klimaatakkoord.

Spreekster is van mening dat met dit advies een belangrijk signaal wordt afgegeven; er zijn nog veel maatregelen voor CO₂-reductie te bedenken, maar zonder de mensen die het werk moeten doen wordt het niets. Er liggen veel kansen, ook voor mensen die nu nog in een andere banen zitten. Tegelijkertijd komen er verheugende berichten van sectoren die bereid zijn om mensen een baangarantie te geven.

Spreekster geeft het woord aan de voorzitter van de adhoc Commissie Energietransitie en Werkgelegenheid, de heer De Groot.

Toelichting voorzitter commissie van voorbereiding, de heer De Groot

De heer *De Groot* is verheugd om vandaag een toelichting te mogen geven. Tijdens het traject is spreker gefascineerd geraakt door de enorme symbolische waarde die lijkt op een klassieker uit de wereldliteratuur. Die klassieker is het kinderboek '*Barbapapa redt de dieren*'. Dat boekje onderstreept op een prachtige manier wat de urgentie is van de aanpak van het klimaatprobleem. Barbapapa staat daarin symbool voor de grote mate van flexibiliteit van een bindende vaderfiguur die nodig is om tot een gezamenlijke oplossing te komen. Een boek dat ook een prachtig voorbeeld is van de wijze waarop een boek kan bijdragen aan het creëren van draagvlak voor de noodzakelijke veranderingen, te beginnen bij de jeugd van nu. Dat is ook de kern van het voorliggende advies.

Het advies is opgebouwd uit twee delen. Het eerste deel is inventariserend en analyserend. Het tweede deel bevat conclusies en aanbevelingen. De analyse geeft op basis van bestaande (en deels ook waardevolle nieuwe) informatie de achtergrond van het advies weer alsmede de feiten en de te verwachte werkgelegenheidseffecten.

Inventarisatie en analyse

De omvang van de opgave was enorm: een halvering van de CO₂-uitstoot in 2030 ten opzichte van 1990. Die enorme opgave biedt uiteraard kansen, maar zal onvermijdelijk ook met offers gepaard gaan. Daarom is het des te belangrijker om voortdurend in het achterhoofd te houden dat de investeringen die worden gedaan gericht zijn op toekomstige generaties. Er worden nu kosten gemaakt in het belang van een duurzame toekomst.

Dit advies richt zich vervolgens op een van de plekken waar de effecten van deze energietransitie het meest merkbaar zullen zijn; de arbeidsmarkt.

Het is een advies dat input zal vormen voor zowel het integraal nationaal energie- en klimaatplan (INEK), als ook voor het klimaatakkoord dat op dit moment onder voorzitterschap van de heer Nijpels vorm krijgt.

In de Nationale Energieverkenning 2017 (NEV) is een figuur opgenomen waaruit blijkt wat de enorme omslag is die nu al wordt gemaakt in investeringen die gedaan worden in onze energievoorziening. Het figuur laat zien dat investeringen weg gaan van fossiel gerelateerde energie en dat het meer toe gaat naar een duurzame energievoorziening.

Het gaat daarbij om energiebesparing, maar ook investeringen in zon- en windenergie vormen hier belangrijke elementen. Dit zijn investeringen die ook in de toekomst met grote werkgelegenheidseffecten gepaard zullen gaan. In dit advies zijn de effecten voor de arbeidsmarkt van deze investeringen in kaart gebracht. Het Planbureau voor de Leefomgeving (PBL) is hier bijzonder behulpzaam bij geweest. Het advies van het PBL laat vooral zien dat de vereiste aanpassingen op de arbeidsmarkt op korte termijn enorme mismatches met zich mee gaat brengen. Dat zullen mismatches zijn in kwantitatieve zin en regionale zin. Mogelijk brengt het ook mismatches in kwalitatieve zin omdat de kwaliteiten van werknemers niet aansluiten bij de behoeften van werkgevers. Kort gezegd zullen vacatures mogelijk onvervuld blijven omdat geschikte arbeidskrachten niet voorhanden zijn. Daartegenover staat dat mensen werkloos dreigen te worden omdat geschikte banen niet voorhanden zijn. Dat is de kern van de analyse.

Het is tijdens dit traject vooral duidelijk geworden dat de duiding van dergelijke effecten door de drie geledingen fors uiteen kan lopen. De eerste reactie bij een dergelijke verschuiving op de arbeidsmarkt is dat technologische veranderingen van alle tijden zijn en dat de arbeidsmarkt in het verleden enorm flexibel is gebleken om al die verschuivingen ook daadwerkelijk op te vangen. De tweede reactie laat zien dat deze transitie vooral hele grote kansen biedt. Er kunnen nieuwe voordelen ontstaan die op internationale markten grote kansen met zich mee brengen. Als derde reactie wordt de nadruk gelegd op de grote aanpassingen die nodig zijn en het risico daarvan voor bepaalde groepen op de arbeidsmarkt die onder druk komen te staan. Daarmee komt ook de inclusiviteit van onze arbeidsmarkt in het geding.

De winst van dit advies is dat deze verschillende perspectieven bij elkaar komen en op een overtuigende manier laten zien dat elk van deze perspectieven een kern van waarheid biedt. Tegelijkertijd is het zo dat in elk van deze perspectieven een onderdeel van het verhaal ontbreekt. Juist door het bijeenbrengen van die drie perspectieven wordt het succesvol en kan het complete en eerlijke verhaal verteld worden over wat deze energietransitie allemaal met zich mee gaat brengen.

Aanbevelingen en conclusies

Een eerste belangrijke conclusie is het grote belang van investeren in draagvlak. De heer Nijpels is daar ook druk mee bezig bij de totstandkoming van het klimaatakkoord. Om de energietransitie uiteindelijk niet vast te laten lopen, zal de overheid samen moeten werken met werkgevers en werknemers. Daarbij is het van cruciaal belang dat de overheid duidelijke kaders gaat stellen. Het energieakkoord is een belangwekkende eerste stap in die richting en het klimaatakkoord zou daar een belangwekkende vervolgstap op moeten zijn.

Met een heldere formulering en de kaders van de overheid kunnen alle betrokken partijen op een adequate manier anticiperen op de veranderingen die komen. Daarbij is het van belang om te proberen de kosten van de transitie die partijen gezamenlijk willen maken in het belang van een duurzame samenleving te minimaliseren.

Een tweede conclusie is dat het belangrijk is om zorg te dragen voor goede arbeidsvoorwaarden en arbeidsomstandigheden voor iedereen. Dat klinkt misschien als een open deur, maar tijdens dit adviestraject is heel duidelijk geworden dat het organiseren van goede verhoudingen niet vanzelf gaat. Dat geldt vooral in opkomende sectoren, bijvoorbeeld de sector windenergie. Het ontbreekt soms simpelweg aan gereguleerd overleg tussen werkgevers en werknemers. Daar moet snel verandering in komen en daar ligt een belangrijke taak voor sociale partners.

Een derde conclusie is dat tijdens het traject bleek dat er nog ontzettend veel relevante kwantitatieve informatie is die eenvoudigweg niet voorhanden is. Die informatie is wel van belang om uiteindelijk op een op bewijs gebaseerde manier het beleid handen en

voeten te geven. Misschien is het nog wel het belangrijkste in een transitie die decennia gaat duren om vanaf het allereerste moment te leren van alle ingrepen die worden gedaan en om toe te werken naar een lerende samenleving. Dat is in deze transitie van cruciaal belang. Spreker doet de oproep aan alle partijen om daar vanaf het allereerste moment dat het klimaatakkoord ontwikkeld wordt ook zorg voor te dragen.

Een vierde conclusie is dat voor een tijdige en succesvolle omslag naar een duurzaam energiesysteem veel mensen nodig zijn en dat de tekorten op dit moment enorm oplopen. Vrijwel iedere dag is dat in de kranten te lezen. Werkgevers en werknemers moeten samen op landelijk en op sectoraal niveau oplossingen zoeken voor de tekorten. Op regionaal niveau is het zichtbaar dat er al allerlei initiatieven gestart worden. Spreker is ervan overtuigd dat deze transities inderdaad ook kansen gaat bieden voor jongeren, zij-instromers, statushouders alsmede voor mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt. De arbeidsmarkt kan en moet daarmee inclusiever worden.

Veel van deze initiatieven zullen uiteindelijk in de regio moeten gaan landen. De kansen die op de arbeidsmarkt liggen zullen juist vanuit dat regionale perspectief bekeken moeten worden. Werk en scholing wordt vaak door mensen gezocht in de omgeving waar zij wonen. De studie van PBL laat heel duidelijk zien dat er juist regionaal grote verschuivingen gaande zijn. Overheden hebben hierbij een belangrijke taak bij het zoeken naar werk, het toegankelijk maken van scholing alsmede het regelen van opvang van werknemers die mogelijk hun banen verliezen. Daarmee kan de overheid medeverantwoordelijkheid nemen voor een eerlijke transitie waarin ook de sociale gevolgen van die transitie kunnen worden opgevangen.

Tot slot maakt spreker van de gelegenheid gebruik om de leden van de voorbereidende commissie hartelijk te danken voor hun bijdrage aan dit advies. Tevens dankt spreker het SER-secretariaat voor de inzet, flexibiliteit en vasthoudendheid hetgeen dit advies mogelijk heeft gemaakt. Er is een bijzonder woord van dank voor de heer Van der Wijst. Spreker is ervan overtuigd dat dit advies een waardevolle tussenstap is die een basis kan vormen voor het geven van invulling aan de gezamenlijke opgave waar Rijk en sociale partners in het belang van toekomstige generaties voor staan.

Met applaus geven de raadsleden blijk van hun waardering.

De voorzitter dankt de heer de Groot.

Reacties van sociale partners

Ondernemersgeleding

De heer *Maessen* geeft een toelichting vanuit de delegatie van werkgevers en ondernemers. Spreker vindt dat de energietransitie ook iets zegt over de transitie van onze energiebesteding. Dat betekent dat de komende tijd de ruimte moet bestaan om in openheid te kijken naar nieuwe rolverhoudingen waarbij de wederkerigheid het vertrekpunt moeten zijn. Evenals de oprechte betrokkenheid die van ieder individu gevraagd mag worden bij de realisatie van dit vraagstuk.

Dit onderwerp heeft een hoog gehalte van 'mens op de maan'. Spreker zegt bewust niet man op de maan omdat iedereen mee moet kunnen doen.

Het ambitieniveau wat ten grondslag ligt aan de aanstaande energietransitie is heel hoog. De transitie heeft tot doel om in 2050 een CO₂-neutrale economie te realiseren. Dat is voor Nederland een opgave die nog niet eerder is geweest. Dat gaat aanmerkelijk verder dan het plaatsen van windmolens en zonneparken. De meer wezenlijke en doorslaggevende transities zullen moeten plaatsvinden bij de grootste gebruikers van energie. De grootste gebruikers zijn de industriële sector, de sector mobiliteit en transport alsmede de gebouwde omgeving.

Het realiseren van een CO₂-neutrale economie moet in 32 jaar gebeuren. Dat betekent voor veel bedrijven maar twee investeringsrondes verder. Het lijkt een grote tijdsperiode, maar daar zit toch wel een bepaalde spanning op.

De energietransitie biedt enorme kansen voor economische groei, werkgelegenheid en inclusiviteit. Het ombouwen van een economie biedt kansen voor een land als dat op een slimme en efficiënte manier gebeurt. Dat gaat echter niet vanzelf. De transitie moet goed gefaciliteerd worden en er moet veel kennis gedeeld worden. Het voorliggende advies gaat daar niet specifiek op in, maar dit is wel iets wat aandacht verdient. Het voorliggende advies gaat in op de beroepsbevolking en dat is misschien nog wel de belangrijkste factor. De handen én het intellect van alle mensen moeten er in een productieve symbiose voor zorgen dat alles goed gaat. Dat zou een goede bijdrage zijn aan de realisatie van de doelstellingen van het akkoord van Parijs. Op die manier behoudt Nederland welvaart waar toekomstige generaties profijt van zullen hebben. Het is van belang om ervoor te zorgen dat de beroepsbevolking goed in vorm blijft om in de nieuwe duurzame economie gezamenlijk maximaal toegevoegde waarde te leveren. Het bedrijfsleven en werkgevers zien nu zeker al in hoe belangrijk dat is. Er wordt al geconstateerd dat er in bepaalde sectoren onvoldoende personeel is om projecten tijdig met voldoende kwaliteit uit te voeren.

Dit advies biedt zeven handvatten voor een goed integraal arbeidsmarktbeleid waarmee de transitie en het klimaatakkoord gestalte moeten krijgen. Het gaat dan onder andere om de integrale human capital agenda. De ondernemers steunen dit van harte en het bedrijfsleven is daar al hard mee aan de slag. Daarnaast gaat het over de regionale economische agenda's want het moet maatwerk zijn op een schaalniveau waar het speelt.

Macro beschouwingen zijn interessant en soms leuk, maar die beschouwingen helpen minder bij het praktisch regelen. De praktijk gaat over onderwijs, scholing en het scheppen van een passende leercultuur in een inclusieve samenleving. Een passende leercultuur is een cultuur waarbij de continue aanpassing van het actuele onderwijs gewoon is en het scholingsaanbod blijft inspelen op de veranderende scholing- en ontwikkelingsvraag. In een dergelijke cultuur is ook overleg nodig over bijvoorbeeld de arbeidsmarkt en ontwikkelingen zodat er tijdig geanticipeerd kan worden. Het Rijk heeft daarbij een bijzondere verantwoordelijkheid. Spreker is positief ten aanzien van de kansen die de transitie biedt en over de route die gezamenlijk wordt ingeslagen om klimaatneutraal te worden. Er is wel een terecht punt van zorg en dat is werkgelegenheidsverlies, bijvoorbeeld bij het sluiten van kolencentrales. Daar heeft het Rijk een bijzondere verantwoordelijkheid want het gaat om bedrijven en werknemers die als gevolg van abrupt veranderend overheidsbeleid zonder werk of zonder positie komen te zitten. De gedachte van een eerlijke transitie geldt voor iedereen.

Tot slot heeft spreker een advies aan de taakgroep. Tijdens het traject van het nieuw te sluiten klimaatakkoord is naar voren gekomen dat deze energieproductie veel arbeidsintensiever wordt als de energietransitie niet goed wordt aangepakt en doorgerekend. De arbeidsproductiviteit kan daardoor zelfs afnemen. Dit leidt per saldo voor welvaartsverlies en mogelijk is dat structureel. Dat is niet wenselijk en daarom geeft de ondernemersgeleding de taakgroep het advies mee om nader onderzoek te doen naar de effecten van de energietransitie op de arbeidsproductiviteit in de sector. Bij een transitie van fossiel naar duurzaam met de huidige bestaande technologieën, lijkt de energieproductie arbeidsintensiever te worden. Een groot deel van de arbeidsproductiviteit en ook van de beroepsbevolking zal moeten worden ingezet voor de productie van stroom en warmte. Ook dit knelpunt kan per saldo leiden tot welvaartsverlies. Toekomstige technologische innovaties zullen dit moeten voorkomen door de energietransitie nog slimmer uit te voeren en daar vraagt de ondernemersgeleding speciale aandacht voor. Spreker dankt iedereen die heeft meegewerkt aan dit advies.

Met applaus geven de raadsleden blijk van hun waardering.

Werknemersgeleding

Mevrouw *Jong* verzorgt de toelichting namens de werknemersgeleding. Deze toelichting begint met een filmpje dat ingaat op beide kanten van de energietransitie: de toekomstige generaties alsmede de huidige werknemers die mogelijk hun baan kwijtraken. Het motto is:

"De FNV houdt van een schone planeet, maar ook van haar leden"

Het filmpje laat tevens zien welke sectoren als eerste geconfronteerd worden met dreigend werkgelegenheidsverlies ten gevolge van de energietransitie. De FNV komt op voor de belangen van werkenden bij belangrijke transitie op de arbeidsmarkt en dus ook bij de energietransitie. Dat die inzet wordt gewaardeerd, blijkt uit de internationale vakbondsprijs die FNV en CNV onlangs hebben gekregen voor hun inspanningen om te komen tot een sociaal verantwoorde sluiting van kolencentrales.

Alle partijen hier aan tafel staan achter de afspraken uit het klimaatakkoord van Parijs. Het SER-advies wijst er terecht op dat in het klimaatakkoord ook wordt gesteld om te gaan voor een sociaal verantwoorde transitie. Ook de OESO en de ILO wijzen erop dat investeren in de energietransitie hand in hand gaat met investeren in nieuwe vaardigheden en scholing voor toekomstige, maar ook voor huidige generaties. Daarnaast is het van belang om werknemers te begeleiden die hun baan dreigen te verliezen.

Er ligt een ingewikkelde puzzel voor, namelijk het oplossen van de groei van vacatures, het op een sociale manier opvangen van het verlies van banen alsmede het aanpakken van de mismatch tussen vraag en aanbod. Voor vakbonden is het belangrijk om alle aspecten van de transitie goed in beeld te krijgen. Het gaat dan om de korte en lange termijnvragen, de praktijk in sectoren, de regionale invalshoek alsmede de winnaars en verliezers.

In de voorbereidende commissie is geworsteld met het vinden van de juiste toon en een goede balans tussen het benoemen van kansen en risico's en het adresseren van sectorale en regionale vraagstukken, zoals werkgevers en werknemersorganisaties die tegen komen in de praktijk. Het ophalen uit de sectorale praktijk heeft daarvoor waardevolle input geleverd. Onderzoekinformatie helpt ook maar die is schaars. Er is nog meer aandacht nodig om voldoende inzicht te krijgen in actuele vraagstukken die ook om oplossingen vragen. Dat is belangrijk voor draagvlak want mensen willen weten waar ze aan toe zijn. In die zin is dit advies een start, maar nog niet het einde van de weg.

Het SER-advies stelt dat hier een integrale aanpak voor nodig is waarin werving, baankwaliteit en scholing voor de toekomst in samenhang worden opgepakt. Dit advies bevat bouwstenen voor een nieuw klimaatakkoord op het terrein van de arbeidsmarkt en werkgelegenheid en zal daarom een vervolg moeten krijgen in de gesprekken die nu van start zijn gegaan aan de diverse klimaattafels. Die gesprekken moeten tot het uitvoeringsplan voor de arbeidsmarkt gaan leiden.

De FNV wil de kansen verzilveren die zich voordoen om te komen tot nieuwe goede banen en om verschillende doelgroepen op de arbeidsmarkt daarvoor te enthousiasmeren. Dit geschiedt uiteraard wel onder de voorwaarde dat de kwaliteit van nieuwe banen op orde is. Het vergt een flinke investering om mensen geschikt te maken en te houden voor de toekomst. Daar laten werkgevers af en toe nog de nodige steken vallen. Daarnaast bestaat de indruk dat de urgentie van het vraagstuk nog niet helemaal tot de overheid is doorgedrongen. Er ligt ook een verantwoordelijkheid bij sociale partners voor cao-afspraken en afspraken rond de inzet van scholingsfondsen.

De werknemersgeleding heeft in de SER al vaker gepleit voor een grotere en formele rol voor sociale partners op de regionale arbeidsmarkt. Een belangrijke constatering in het SER-advies op basis van het PBL-onderzoek is dat zonder aanpassingen op de arbeidsmarkt de door het kabinet gestelde doelen en ambities niet zullen worden gehaald. Gebrek aan voldoende en adequaat voor de toekomstige arbeidsmarkt opgeleide beroepsbevolking kan zomaar het struikelblok gaan vormen voor de gewenste en noodzakelijke energietransitie. Door de toenemende krapte op de arbeidsmarkt en de veranderende beroepseisen kan de energietransitie alleen maar succesvol zijn als er tijdig wordt geanticipeerd op veranderende behoeften op de arbeidsmarkt. Tegelijkertijd moet er ook aandacht zijn voor de borging van inclusiviteit. Werkgevers zijn zich hiervan bewust. Krapte op de arbeidsmarkt doet zich namelijk voor op meerdere terreinen. Daarnaast is er onbenut arbeidspotentieel van ongeveer 1,2 miljoen mensen. Het is een uitdaging om deze groep mensen aan een echte baan te helpen.

De SER is duidelijk in haar stellingname dat de energietransitie vraagt om een stevige rol van de overheid om ervoor te zorgen dat de baten en lasten op een eerlijke manier worden verdeeld. Dat zal de komende tijd bepalend zijn om draagvlak te krijgen voor deze transitie.

Tevens stelt de SER, met volle steun van de vakbeweging, dat er een bijzondere verantwoordelijkheid ligt bij de overheid om vroegtijdig en met directe betrokkenheid van de vertegenwoordigers van werkgevers- en werknemersorganisaties in te spelen op een dreigend werkgelegenheidsverlies in de hele keten van de energietransitie en te borgen dat hiervoor voldoende middelen beschikbaar zijn.

Spreekster dankt het secretariaat voor de fijne samenwerking. Een bijzonder woord van dank is voor mevrouw Bos van de FNV voor haar onvermoeibare inzet, deskundigheid en geduld.

Met applaus geven de raadsleden blijk van hun waardering.

Kroonleden

De heer *Berk* spreekt namens de kroonleden. Het advies is zeer relevant want de energietransitie krijgt een grote impact op de Nederlandse economie. Het is dan ook van groot belang dat sociale partners meedenken over de gevolgen van de energietransitie op de arbeidsmarkt. Met dit advies wordt hiertoe een eerste stap gezet. De analyse in het rapport toont aan dat er door de energietransitie een mismatch kan ontstaan op de arbeidsmarkt. Aan de ene kant komt er een uitstroom van werknemers in de fossiele sectoren en aan de andere kant ontstaat er een tekort aan werknemers in de groene sectoren. Vanwege een verschil in benodigde kennis en vaardigheden kunnen boventallige werknemers uit de fossiele sectoren niet zomaar de vacatures in de groene sectoren vervullen. Dit speelt echter vooral op de korte termijn. De structurele effecten van de energietransitie op de lange termijn zijn nog niet volledig bekend. Deze zullen afhangen van de manier waarop de arbeidsmarkt zich aanpast. Het gaat dan bijvoorbeeld om veranderingen in het totale arbeidsaanbod of die van mogelijkheden tot (op) scholing. De mismatches in arbeidsvraag tussen sectoren hebben verschillende gevolgen. In de fossiele sectoren is sprake van krimp en kunnen werknemers hun baan verliezen. In de groene sectoren is juist een risico dat de groei van de sector wordt afgeremd door een gebrek aan goed geschoold personeel. Werknemers en werkgevers hebben samen met de overheid een gedeelde verantwoordelijkheid om dit proces in goede banen te leiden. Dat laatste vatten de kroonleden letterlijk op. De inspanningen zouden primair gericht moeten worden, of blijven, op het begeleiden van 'werk naar werk'. Dat is dan ook een heel belangrijk uitgangspunt van dit ontwerpadvies. Het ontwerpadvies bevat ook de aanbeveling van een kolenfonds, zonder afbreuk te doen aan het belang van het begeleiden van werk naar werk. Daarbij wordt terecht de kanttekening gemaakt dat het van belang is om de doelgroep van een dergelijk fonds goed af te bakenen. De kroonleden steunen dan ook de voorgestelde focus van het

fonds op werknemers waar de bestaande voorzieningen beschikbaar voor zijn. Voor de kroonleden blijft het nog wel een aandachtspunt om de kolenketen in de praktijk ook nauwkeurig te definiëren en af te bakenen.

De timing van dit advies is uitstekend. In de komende maanden wordt immers druk onderhandeld over het nieuwe klimaatakkoord. Tijdens die onderhandelingen zijn ook enkele overschrijdende thema's aan de orde die op alle sectortafels zullen gaan spelen. Daarvoor is een taakgroep in het leven geroepen. Een van deze thema's, de financiering van de energietransitie, kan zich ook verheugen op een bovengemiddelde belangstelling van de Nederlandsche Bank (DNB). Een issue daarbij is hoe de voorgestelde duurzame projecten daadwerkelijk financierbaar gemaakt kunnen worden. Via het platform duurzame financiering waar ook banken, verzekeraars, pensioenfondsen en beleggingsinstellingen zijn betrokken denkt DNB hierover mee.

Een ander overschrijdend thema is arbeidsmarkt en scholing. De kroonleden zijn van mening dat de Taakgroep Arbeidsmarkt en scholing met het voorliggende SER-advies in de hand, ervoor kan zorgen dat dit thema bij alle sectortafels in het vizier komt zodat het kan bijdragen aan een beter klimaatakkoord.

De kroonleden danken het secretariaat voor de inspanning.

Met applaus geven de raadsleden blijk van hun waardering.

De *voorzitter* spreekt eveneens dank uit voor het secretariaat. Een bijzonder woord van dank is voor de heer Van der Wijst, mevrouw Westenberg maar ook voor de heer Koppe die de relatie heeft gelegd naar andere trajecten.

Vaststelling ontwerpadvies

Het voorliggende ontwerpadvies wordt unaniem door de raad vastgesteld.

De *voorzitter* dankt de heer De Groot en de overige commissieleden voor het verrichte werk.

Interview Marsha Wagner, programmamanager Human Capital Agenda Topsector Energie

Vraag van de voorzitter: welke aanknopingspunten zie je in waar je nu mee bezig bent en wat wil je nog verder in dit advies gaan doen?

In de eerste plaats wil mevrouw *Wagner* de SER bedanken voor de uitnodiging om in dit advies mee te denken. In antwoord op de vraag van de voorzitter meldt spreekster dat de Topsector Energie voor zichzelf een rol ziet om de transitie mogelijk te maken. Een van de centrale doelstellingen uit het huidige energieakkoord en een van de hoofddoelstellingen van de Topsector Energie is om dat te doen door te investeren in kennis en innovatie. Vanuit dat perspectief ziet de Topsector Energie dat het belangrijk is om aandacht te besteden aan de arbeidsmarkt en werkgelegenheid. Er wordt een energiesysteem gebouwd waarvoor geen blauwdruk is. De komende jaren zal stap voor stap een systeem worden ontwikkeld.

Daarnaast is er de ontwikkeling van smart industry. Uit het PBL-onderzoek komt duidelijk naar voren dat de verwachting is dat machinebouwers een grote groei door gaan maken. In die zin is de smart industry belangrijk voor deze hele transitie. Vanuit dat perspectief en aansluitend op de vorige spreker is het dus een uitdaging. Het zijn echter hoge ambities die in een bepaald tijdsbestek gerealiseerd moeten worden. De vraag is hoe mensen hierin meegenomen kunnen worden. Dit advies besteedt op een goede, gebalanceerde manier aandacht aan de economische kant, aan werkgelegenheid en alles wat daarbij hoort.

De *voorzitter* vraagt of het gaat om de snelheid der dingen die maakt dat er op een andere manier gewerkt moet worden.

Mevrouw *Wagner* beaamt dit. Er wordt nu gewerkt om te kijken hoe het georganiseerd is op het gebied van scholing, regulier onderwijs en een leven lang ontwikkelen. De

vraag is hoe dat anders en slimmer kan om het tempo bij te houden teneinde van human capital een kritische succesfactor te maken.

De heer *Maessen* vindt dat daar een ontwikkelaanpak voor nodig is. Dat vraagt om een andere manier van werken met elkaar en om samen achter de volgende stap te staan. Er is al een aantal normen benoemd en die passen in deze tijd. In de ICT is de ontwikkelaanpak al genomen en wordt er aangestuurd op het eindresultaat. Bedrijven moeten hiervoor wel de juiste mentaliteit hebben om ook het communicatieve proces anders in te richten.

Het lijkt de heer *Van Woerkom* raadzaam om na te denken over de keuzes die worden gemaakt. Dat zijn niet alleen de keuzes binnen de energiesector. Spreker geeft het voorbeeld van woningcorporatie Mitros en het Aedes-congres van vandaag waar aandacht gevraagd wordt voor de opgaven die er zijn voor de woningsector. Een derde van de bebouwde omgeving in de woningsector is in hun handen. Er zijn drie punten: nieuwe huurders vragen om zo veel mogelijk nieuwe huizen, de samenleving vraagt om verduurzaming en de bestaande huurders vragen om beheersing van de huurkosten. Dat zijn zaken die niet alle drie tegelijkertijd uitgevoerd kunnen worden. Het zou goed zijn als de samenleving en de SER eens na gaan denken over de vormgeving van die prioriteitstelling.

Vraag van de voorzitter: is de Topsector Energie bezig met het aanpassen van onderwijsprogramma's voor mbo, hbo en wo?

Mevrouw *Wagner* beaamt dit en geeft het voorbeeld van *Career* dat vandaag aandacht van de NOS heeft gekregen. Dat is een initiatief om het onderwijs voor wind op zee in Nederland te ontwikkelen en op niveau te krijgen. Het uitgangspunt is hoe windparken op zee worden gebouwd. Wind op zee heeft een hoog importgehalte, maar er is zeker ook veel werk wat in Nederland gedaan kan worden. De vraag is hoe banen in Nederland opgevuld kunnen worden. Het is een publiek-privaat netwerk waarin bedrijven en onderwijsinstellingen (mbo, hbo en wo) samenwerken om vanuit deze opgave te kijken wat zij daarin kunnen betekenen.

Er zijn mooie initiatieven gestart. Er wordt een centrum van expertise opgericht voor water en energie en er is een samenwerking tussen NHL en Hogeschool Zeeland. Het gaat niet alleen om een puur regionaal vraagstuk, maar het is echt een vraagstuk van meerdere regio's samen. Daarom is het van belang om de samenwerking dan ook op die manier vorm te geven.

De *voorzitter* vraagt aan de heer *Meijer* of de verduurzaming ook onder jongeren leeft. De heer *Meijer* vindt zijn generatie 'het kind van de rekening'. Deze groep gaat het meeste merken van de hele energietransitie en van de klimaatverandering. Het is zeker iets wat speelt. Spreker is opgegroeid met het idee dat er iets gedaan moet worden. Echter ziet spreker nu, op twintigjarige leeftijd, dat er nog maar weinig is gedaan. Het is goed dat deze stap is gezet, maar er moet wel worden doorgepakt.

De *voorzitter* vraagt op welke manier jongeren daar mee bezig zijn.

De heer *Meijer* licht toe dat er al veranderingen zijn in het onderwijs en dat studenten al bezig zijn met klimaat in de opleiding. Het is zichtbaar in de studie richtingen want in het techniekpakket is bijvoorbeeld al veel over duurzaamheid opgenomen.

De heer *De Groot* heeft ook gemerkt dat universiteiten hier al druk mee bezig zijn. Dat is bijvoorbeeld in de vorm van minor-pakketten en door linken te leggen met middelbare scholen. Een van de grote uitdagingen voor kennisinstellingen is juist om samen met werkgevers en werknemers in die regio de handschoen op te pakken. Spreker ziet in de Amsterdamse regio dat er pogingen gedaan worden, maar ziet tegelijkertijd hoe moeilijk het is om dat vorm te geven. Dergelijke vernieuwingen moeten in curricula de ruimte bieden aan meer stages en samenwerking tussen studenten van mbo, hbo en

universiteiten om in gezamenlijkheid de uitdagingen op te pakken. Het is niet eenvoudig om dat in curricula vorm te geven. Spreker denkt dat daar grote stappen gezet kunnen en moeten worden.

De strategie van de Topsector Energie is volgens mevrouw *Wagner* om de leerprocessen veel meer vanuit maatschappelijke uitdagingen vorm te geven. Daar zijn wel meerdere disciplines voor nodig. Bij onderwijsinstellingen (mbo, hbo en wo) levert dat wel wat problemen op omdat de structuren er niet op voorbereid zijn.

Vraag van de voorzitter: is de Topsector Energie ook op mbo-niveau bezig om tot samenwerkingsverbanden te komen?

Mevrouw *Wagner* is anderhalf jaar geleden begonnen met het voeren van gespreken met het mbo. Uiteindelijk is er met een aantal ROC's een kopgroep gevormd. Die groep heeft nagedacht over de enorme uitdaging die komt en of het goed is om daarin samen te werken. Om te onderzoeken waar samenwerking mogelijk is, is een haalbaarheidsonderzoek gehouden. De afgelopen tijd is dat heel erg groot geworden en zijn twintig ROC's en AOC's aangesloten. De verwachting is dat er zelfs nog meer gaan aansluiten. Met de energietransitie wil men heel snel heel veel. Het is daarom ook van belang om te kijken hoe de kwaliteit van het werk geborgd wordt. Dat vraagt ook om een goede kwaliteit van het onderwijs.

In het programma van de topsector energie is het de bedoeling om ook samen te gaan werken aan een leeromgeving om onderwijsmateriaal uit te wisselen, maar ook om het onderwijsmateriaal dat door de branche is ontwikkeld makkelijker te ontsluiten. Er wordt ook nagedacht over het vmbo want instroom in techniek droogt op. Daar moet flink in geïnvesteerd worden en het idee is om met tech hubs te gaan werken. Tech hubs zijn technologische omgevingen waarbij de state-of-the-art technologie beschikbaar is. Dat maakt het voor jongeren in het vmbo, die nog richting moeten kiezen, veel aantrekkelijker. De bedoeling is om na de zomer tijdens de werkconferentie van de Topsector Energie een klimaat en energie agenda voor het vmbo te hebben.

Vraag van de voorzitter: speelt dit ook in de landbouwsector, waar handwerk en duurzaamheid samengaan?

Volgens de heer *Calon* is het beeld van handwerk inmiddels achterhaald.

Zoals ook door Transport en Logistiek Nederland (TLN) is gesteld, is er ook in de landbouwsector sprake van een ketenbenadering. De landbouwsector is een van de weinige sectoren die de vorige doelstellingen van het energieakkoord ruimschoots heeft gehaald (zelfs meer dan het dubbele). Dat zit vooral in de productie. Nu wordt ingezet op een ketenbenadering want het heeft geen zin om met individuele bedrijven aan de slag te gaan. Het is de bedoeling om in de hele productiecycclus van een product te kijken waar interventies mogelijk zijn. Met de ketenbenadering zijn grote slagen te maken. Een struikelblok is sectorale wetgeving, het is geen onwil van bedrijven. Die wetgeving grijpt aan op een heel klein deel van de keten die de rest verstoort.

Er is ook gesproken over volkshuisvesting. Daar hoeft niet gesproken te worden over geld want met handige interventies in die wetgeving kan al veel ellende voorkomen worden. Verduurzaming wordt in die sector namelijk ook tegengehouden door wetgeving omdat het sectoraal is ingericht. Er moet beter gekeken worden naar het ketenproces en naar de silo-achtige wetgeving.

Een ander punt is dat Nederland de oogkleppen iets breder moet zetten om de eigen rol in internationaal verband te zien. Er kunnen in Nederland zaken verboden worden, die elders worden overgenomen. Die zaken kunnen een veel grotere energie- en CO₂ impact hebben en dat is dus niet slim. Er hoeft niet per se naar andere grote landen gekeken te worden, maar Nederland kan beginnen door zich als startstaat te zien die onderdeel is van Europa.

Landbouw is voor 80 à 90 procent een exportbedrijf. De eisen aan een product worden dus eigenlijk Europees bepaald. Het is in een energiebeleid veel te veel als er alleen nationaal gekeken wordt.

De *voorzitter* vraagt of de vakbeweging het internationale aspect herkent. Zodra het over de belangen van werknemers gaat, zal het volgens de heer *Van Wijngaarden* altijd een debat in de internationale vakbeweging zijn. Het is een belangrijk thema omdat het gaat om de toekomst van de kinderen van nu.

De *voorzitter* vraagt of dit thema ook speelt in de omringende landen. De heer *Elzinga* weet dat het thema klimaatverandering en energietransitie hoog op de agenda van de internationale beroepssecretariaten staat. Spreker is het eens met de heer *Calon* want ook de internationale vakbonden erkennen dat een geïntegreerde ketenaanpak de meest effectieve manier is.

Mevrouw *Jong* is het eens met de heer *Calon* als het gaat om het 'silo-denken'. Dat is nationaal aan de orde als het gaat om de energietransitie. Er is heel weinig coördinatie vanuit de ministeries en dat is een zorgelijke ontwikkeling. Daarom is spreekster blij met dit advies wat hopelijk de overheid meer bij de les gaat houden.

De heer *Calon* is het hiermee eens. De doelstellingen die worden geformuleerd baren spreker wel zorgen. De doelstellingen van vandaag moeten over tien jaar gerealiseerd zijn. Over acht jaar is het misschien niet veel verder gekomen. Dan wordt er dus nog gewerkt met doelen die acht jaar oud zijn. Windmolens zijn daar een goed voorbeeld van. Windmolens worden nu op het land geplaatst omdat daar doelstellingen over afgesproken zijn. Een echte verdieping in die case levert echter andere informatie op. De manier waarop er nu mee om wordt gegaan is niet zo slim gezien de techniek van vandaag en de ontwikkelingen van morgen. Veel mensen die met het beleid bezig zijn houden vast aan wat er is afgesproken. Dat moet echt een keer anders. Besluiten die 10 jaar geleden goed waren, kunnen nu compleet achterhaald zijn. Spreker is van mening dat een organisatie als de SER daar veel meer op zou moeten wijzen.

Mevrouw *Geel* onderstreept dit. Het is een grote opgave die erg ingewikkeld is. Spreekster is benieuwd hoe jongeren hier tegenaan kijken. Uit het advies blijkt volgens de heer *Meijer* te weinig dat jongeren de mogelijkheid krijgen om iets te doen. Er staan ook nog veel vacatures open dus voor de hele transitie zijn te weinig mensen beschikbaar. Tijdens zijn vmbo-opleiding heeft spreker gezien dat veel jongeren in de techniek werden opgeleid om in de Botlek te gaan werken. Dat is dus niet in een duurzame omgeving, maar juist in een fabriek. Daar werd nog veel te weinig over nagedacht. Er zal ook gekeken moeten worden wat werkgevers kunnen doen want de grootste uitstoot zit bij fabrieken. Daar zou een beter klimaat moeten beginnen. De vakbond zal er dan vervolgens voor gaan zorgen dat mensen weer een eerlijke, goede baan krijgen.

Mevrouw *Wagner* geeft aan dat er voor hbo en wo in iedere grote stad wel een energy club is met een flink aantal leden. Er zit dus echt veel affiniteit en passie om hier aan te werken. Er is voor masterstudenten een toptalentenprogramma om te gaan werken aan duurzame energie. Het mbo loopt altijd net een stapje achter. Er is wel een toenemende behoefte om daar steeds meer mee te gaan doen.

Voor de heer *Van Holstein* is de aansluiting van onderwijs op de arbeidsmarkt ook erg belangrijk. Dat is het thema wat altijd aandacht heeft, net zoals dat geldt voor ouderen. In het kader van permanente ontwikkeling zijn voor die groep ook aanpassingen nodig. Het is goed om daar met elkaar over in gesprek te blijven.

Daarnaast merkt spreker op dat de problemen zich voordoen in meerdere sectoren dan alleen in de Topsector Energie. Spreker vraagt of er lessen te trekken zijn uit de human capital agenda.

In de eerste plaats meldt mevrouw *Wagner* dat er al nauw samen wordt gewerkt met andere topsectoren met als doel om niet opnieuw het wiel uit te vinden. Het is wel duidelijk geworden dat de afgelopen jaren binnen het hbo landelijke netwerken zijn gemaakt die nu blijkbaar heel interessant zijn voor werkgevers en O&O fondsen om mee samen te gaan werken. Een voorbeeld daarvan is het lectorplatform, een praktijkgericht onderzoekplatform gericht op *urban energy* en *energievoorziening in evenwicht*. Op dit moment wordt verkend hoe er samen met UNETO-VNI, OTIB en kenniscentrum ISO een onderzoeksprogramma gemaakt kan worden.

De heer *Bergwerff* wil met betrekking tot bestaande wetgeving graag nog iets onder de aandacht brengen. Er is op dit moment geen ministerie voor energietransitie en de hoeveelheid werk die er straks komt valt niet te onderschatten. Op dit moment heeft het bedrijfsleven al lang oplossingen bedacht voor bestaande projecten en brengt dat ook in de praktijk. Die oplossingen worden gehinderd door wet- en regelgeving. Spreker wil dit graag onder de aandacht brengen bij de betrokken personen.

De heer *De Leeuw* wijst op het feit dat er zowel van werkgevers als werknemers veel wordt gevraagd. De vraag is hoe de human capital agenda onder de aandacht van ondernemingen wordt gebracht zodat er daadwerkelijk een impuls wordt gegeven aan een leven lang leren dan wel een leven lang ontwikkelen.

Het gaat volgens mevrouw *Wagner* om heel veel mensen, ondernemingen en onderwijsinstellingen. In het kader van een leven lang ontwikkelen is er vorig jaar een advies uitgebracht. Er ligt ook een opgave voor oudere medewerkers. Mensen moeten de mogelijkheid krijgen om het binnen de bestaande processen anders te doen om succesvol te participeren in netwerken. Het is daarbij van belang om met een kritische blik naar de eigen organisatie te kijken. Bedrijven moeten goed onderzoeken of hun interne organisatie wel echt een lerende organisatie is.

De *voorzitter* concludeert dat de Taakgroep Werkgelegenheid en Scholing van start gaat. Daarnaast worden verschillende activiteiten ontplooid rondom een leven lang ontwikkelen. Ook de Stichting van de Arbeid gaat een aantal zaken uit het advies uitwerken en de SER is gevraagd om de aanjaagfunctie te gaan vervullen. Op 30 mei aanstaande zal hier een grote bijeenkomst voor worden georganiseerd waar al 250 mensen voor zijn aangemeld.

Vraag van de voorzitter: zijn er punten voor de agenda van 30 mei? Heeft iemand een quote?

"Het belangrijkste is dat mensen vanuit een ander perspectief gaan kijken"

De uitleg die mevrouw *Wagner* hierbij geeft is dat mensen zichzelf vaak uit hun mentale gevangenis moeten bevrijden. De boodschap is dus: omarm een ander paradigma. Dat wil zeggen, kijk vanuit de maatschappelijke uitdagingen die er liggen.

De heer *Busker* beaamt dat het inderdaad belangrijk is om vanuit een ander perspectief te gaan kijken. Dat gebeurt al vanuit dit akkoord en nu is het zaak om de samenleving daarin mee te krijgen.

Volgens mevrouw *Geel* is dit aan de ene kant een uitnodiging aan iedereen om te denken vanuit morgen in plaats van gisteren. Morgen ziet de wereld er echt anders uit, zeker als het gaat om onze energie. Hierbij moet wel opgemerkt worden dat het een enorme opgave is, zelfs voor mensen die midden in het leven staan. Het moet

compassie uitstralen, maar ook aantrekkelijk zijn. De boodschap is: maak het van jezelf: jij kunt ook iets doen.

Wat de heer *Ter Weel* bij het hele advies is bijgebleven, dat is de timing die partijen zelf in de hand hebben. Bij de meeste technologische revoluties overkwam het een ieder, maar hier stelt het kabinet doelen. Nederland verkeert op dit moment in een hoogconjunctuur en er moet ook nog eens een energietransitie worden gedaan. Dat leidt tot allerlei knelpunten. Het is van belang om de juiste kaders te stellen en alles te regelen, dan komt het vanzelf goed.

De *voorzitter* besluit dat dit onderwerp in de raad nog terugkomt. In de raad zal tevens een terugkoppeling gegeven worden van de brede bijeenkomst op 30 mei aanstaande. Spreekster dankt mevrouw Wagner hartelijk voor haar bijdrage vandaag.

Met applaus geven de raadsleden blijk van hun waardering.

7. Rondvraag en sluiting

Van de rondvraag wordt geen gebruik gemaakt.

De volgende vergadering vindt plaats op **vrijdag 25 mei 2018**.

De *voorzitter* sluit onder dankzegging de officiële vergadering om 12.05 uur.

Hierna kan gezamenlijk de lunch worden gebruikt. Ditmaal is de heer Gerrit van der Burg, voorzitter van het College Procureurs Generaal en tevens voorzitter van de Taskforce Aanpak Mensenhandel uitgenodigd als gastspreker.